

HÂZÂ DESTÂN-I TOPAL PÂDİŞÂH'IN YENİ BİR NÜSHASI ÜZERİNE

On a New Manuscript of the Epic of the Lame Sultan

Kenan BOZKURT*

Zübeyir TÜRE*

Öz

XIV ve XV. yüzyıllarda Anadolu sahasında kaleme alınan dinî-didaktik mesneviler, İslamî inanç ve ahlâk esaslarını geniş kitlelere ulaştırmayı amaçlayan önemli edebî ürünlerdir. Bu eserler, dinî öğretinin aktarılmasına hizmet etmekle beraber dönemin toplumsal değerlerini, halkın inanç dünyasını ve anlatı geleneğini yansıtan önemli kültürel metinlerdir. Genel olarak halk için yazılan ve kıssadan hisse çıkarma temeline dayanan bu eserlerde sade bir dil ve akıcı bir anlatım tercih edilmiştir. Bu özelliği sayesinde sözlü kültür ortamında yaygın biçimde okunmuş, anlatılmış ve kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Bu gelenek içerisinde değerlendirilebilecek *Hâzâ Destân-ı Topal Pâdişâh* ise günümüze oldukça sınırlı sayıda nüshası ulaşmış dinî-didaktik mesnevilerden biridir. Eser, içerdiği ibret verici olaylar, dinî öğütler ve halk anlatıcılığına özgü üslubuyla söz konusu anlatı geleneğinin karakteristik özelliklerini bünyesinde barındırır. *Hâzâ Destân-ı Topal Pâdişâh*'ın bilinen iki nüshası, Ahmet Demircan tarafından bilim dünyasına tanıtılmış olup her iki nüsha da Bulgaristan'ın Osmanpazarı (Omurtag) bölgesinden getirilen bir cönkte yer almaktadır. Bu çalışma, Ankara Millî Kütüphanesi'nde 06 Mil Yz FB Cönk 164 numarayla kayıtlı cönkte bulunan *Hâzâ Destân-ı Topal Pâdişâh* nüshasını konu edinmektedir. Çalışmada metnin nüshası tanıtılmış; muhteva, dil, ölçü ve imla özelliği incelenerek Demircan'ın yayınladığı metin esas alınarak tenkitli metni hazırlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: dinî-didaktik mesneviler, cönk, *Hâzâ Destân-ı Topal Pâdişâh*, karşılaştırmalı inceleme, destan.

ABSTRACT

Religious and didactic *mesnevis* (narrative poems) written in Anatolia during the 14th and 15th centuries are important literary works aimed at conveying Islamic beliefs and moral principles to a wide audience. While serving to transmit religious

* Doç. Dr., Batman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Batman/Türkiye. E-posta: kenan.bozkurt@batman.edu.tr. ORCID: 0000-0002-5227-0614.

* Yüksek Lisans Öğrencisi. Batman Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Batman/Türkiye. E-posta: turezubeyir1@gmail.com. ORCID: 0009-0005-3235-8132.

teachings, these works are also significant cultural texts reflecting the social values of the period, the belief system of the people, and their narrative tradition. Generally written for the common people and based on the principle of drawing moral lessons, these works employ a simple language and fluent narrative style. Thanks to this characteristic, they were widely read, narrated, and passed down from generation to generation in the oral culture environment. *Hâzâ Destân-ı Topal Pâdişâh*, which can be evaluated within this tradition, is one of the religious and didactic mesnevis of which only a limited number of copies have survived to the present day. With its instructive events, religious advice, and the style characteristic of folk storytelling, the work embodies the characteristic features of this narrative tradition. Two known manuscripts of *Hâzâ Destân-ı Topal Pâdişâh* were introduced to the academic world by Ahmet Demircan, and both manuscripts are located in a cönk (manuscript collection) brought from the Osmanpazarı (Omur-tag) region of Bulgaria. This study focuses on the manuscript of *Hâzâ Destân-ı Topal Pâdişâh* found in the cönk registered under the number 06 Mil Yz FB Cönk 164 in the Ankara National Library. In this study, the manuscript of the text is introduced; its content, language, meter, and spelling are examined, and a critical text is prepared based on the text published by Demircan.

Keywords: religious-didactic masnavis, cönk, *Hâzâ Destân-ı Topal Pâdişâh*, comparative study, epic.

Giriş

Anadolu sahasında XIII. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlayan dinî-tasavvufî Türk halk edebiyatı, İslamiyet'in geniş halk kitleleri tarafından benimsenmesi ve toplumsal hayatın temel unsurlarından biri hâline gelmesinde önemli bir işlev üstlenmiştir. Fütüvvet teşkilatları, tekke ve zaviyeler etrafında şekillenen bu edebî gelenek, özellikle XIV ve XV. yüzyıllarda yaygınlık kazanarak Anadolu'nun dinî ve kültürel hayatında belirleyici bir konuma ulaşmıştır. Dönemin sınırlı okur-yazarlık düzeyi, dinî ve ahlaki bilgilerin aktarımında sözlü kültür unsurlarını ön plana çıkarmış; bu nedenle halkın kolayca anlayabileceği sade bir dille kaleme alınan manzum hikâyeler büyük rağbet görmüştür. Meddahlar, kıssahanlar ve dervişler tarafından camilerde, tekkelerde, köy odalarında ve çeşitli toplantı mekânlarında okunan (Kocatürk, 2018: 116) bu eserler, İslamiyet'in temel esaslarını, peygamber kıssalarını, evliya menkıbelerini ve tasavvufî değerleri konu almakta olup temel amaçları, halkı dinî ve ahlaki bakımdan eğitmek, İslamî değerleri benimsetmek ve toplumsal bir bilinç oluşturmaktır. Bu yönüyle hikâyeler, Doğu edebiyatının temel özelliği olan kıssadan hisse çıkarma tekniği bağlamında verilmek istenen mesaj bir hikâye etrafında şekillendirilerek aktarılmıştır.

Halk anlatı geleneğinin yalın olay örgüsü ve açık anlatım tarzı, bu tür metinlerin asırlar boyunca sözlü ve yazılı kültürde yaşamalarını sağlamış; cönkler aracılığıyla nesilden nesile aktarılmasına imkân vermiştir. Türk edebiyatında yer alan bu tür anlatıların bir kısmı yerli kaynaklardan beslenirken bir kısmı da İslam medeniyeti dairesinin ortak kültür mirasından etkilenmiştir. Çoğunluğu Arapçadan hatta Farsçadan tercüme olan bu eserler, zamanla halk muhayyilesinde yeniden şekillenmiş; masal, menkıbe ve efsane gibi türlerle iç içe geçerek yeni biçimler kazanmış ve Türk halk anlatılarının önemli kaynakları arasına girmiştir (Kuzubaş, 2008: 305). Bu anlamda *Kesik Baş Destanı*, *Güvercin Destanı*, *Geyik Destanı*, *Muhammed Destanı*, *Hatun Destanı*, *İsmail Destanı*, *İbrahim Destanı*, *Yemame Cengi*, *Kız Destanı* ve *Ejderha Destanı* gibi metinler, Arapçadan nadir olarak da Farsçadan tercüme edilmek suretiyle Anadolu'daki dinî-didaktik mesnevilerin en erken ve en yaygın örnekleri arasında yer almaktadır.

Siyer, cenk-nâme ve özellikle de mevlit geleneği etrafında şekillenen bu edebî türler, zamanla daha özlü ve yoğun anlatım özellikleri kazanan, musiki eşliğinde icra edilmeye elverişli ve hafızada kolaylıkla yer edinebilen metinlere dönüşmüştür. Bu dönüşüm sonucunda ortaya çıkan eserler, çoğunlukla “destân” adıyla anılan ve ekseriyetle mesnevi nazım şekli ve aruz vezniyle kaleme alınan kısa hacimli manzumelerdir. Söz konusu metinlerin biçimsel açıdan dikkat çeken yönlerinden biri, Türkçenin ses ve hece yapısına uyum sağlayan, aynı zamanda on birli hece ölçüsüyle de ritmik yakınlık gösteren fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün kalıbının yaygın biçimde tercih edilmiş olmasıdır. Bu eserlerin sözlü ortamda yaygın biçimde okunup aktarılması zamanla anonimleşmelerine veya farklı nüshalarda çeşitli kişilere mal edilmelerine yol açmıştır. Bu durum, metinlerin ilk müelliflerinin tespit edilmesini güçleştiren başlıca sebeplerden biridir (Aslan 2006: 190; Kocatürk, 2018: 116). Bununla birlikte Mustafa Argunşah, “Kirdecî Ali, *Kesikbaş Destanı* adlı eserinde bu tür dinî-didaktik mesnevilerin önemli bir kısmının XIV. yüzyıl sonları ile XV. yüzyıl başlarında yaşadığı düşünülen Kirdecî Ali'ye ait olabileceğini ya da ona atfedildiğini belirtmektedir (Argunşah 2002: 11-13). Bu yönüyle Kirdecî Ali ile birlikte Süli Fakih, Meddah Hamza, Şeyyad İsa, Meddah Yusuf gibi şahsiyetler, Anadolu'da dinî-didaktik mesnevi geleneğinin öncü isimleri olarak kabul edilmektedir. Ancak yazarı belli olan eserler kadar yazarı belli olmayan ve anonimleşmiş eserler de mevcuttur (bk. Kocatürk, 2018: 116-136).

Dinî ve ahlaki içerikleriyle halk arasında büyük ilgi gören bu manzum hikâyeler, Batı'da da olduğu gibi (Ong, 2024: 22) okuryazar sayısının azlığı,

matbaanın olmaması gibi nedenlerden dolayı başlangıçta meclislerde okunmak için kısa birer müstakil eser olarak yazılmışsa da sonraları mevlit mecmualarının da ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. Halkın dinî ve estetik dünyasında karşılık bulan bu eserler, yüzyıllar boyunca istinsah edilerek geniş bir nüsha çeşitliliğine ulaşmıştır (Kocatürk, 2018: 116). Oluşan bu farklı nüshalarda metnin ana konusu sabit kalmakla beraber yer yer kısalmış, yer yer de uzamıştır. Ayrıca müstensihlerin elinde bu metinler, istinsah edildikleri çağın zihniyetine, dil anlayışına, imlasına göre yeniden şekillenmiştir. Nitekim *Kesikbaş Destânı* üzerine yapılan araştırmalar, bu durumun somut örneklerinden biridir. Okan Celal Güngör ve Beytullah Bekar'ın çalışmasında farklı kütüphanelerde bulunan 53 nüshası tespit edilmiştir (2024: 52-55). Tespit edilen bu nüshaların dışında yeni yeni tespit edilen veya yurtiçi ya da yurtdışı kütüphanelerde ve özel koleksiyonlarda daha tespit edilmeyen bir o kadar nüsha daha bulunmaktadır. Yazma eser geleneğinin tabiatı gereği, yeni nüshaların ortaya çıkması ve mevcut nüshalar arasındaki hacim farklılıkları, metinlerin sözlü ve yazılı aktarım süreçlerinde çeşitli değişimlere uğradığını göstermektedir. Bu kapsamda söz konusu metin üzerine çalışma yapan Argunşah'ın yayınladığı metnin beyit sayısı 150 iken Bozkurt ve Türe'nin (2026) yayınladığı nüshanın beyit sayısı 94, Taşkesenlioğlu'nun (2020) yayınladığı nüsha ise 114 beyitten oluşmaktadır. Bütün bu nüsha farklılıkları, metnin yüzyıllar içinde geçirdiği değişimin bir izahıdır.¹

Bu çalışmada değerlendirilen nüsha, Bulgaristan sınırları içerisinde bulunan Karînâbâd'da 1854 yılında istinsah edilen bir cönkte yer almaktadır. *Hâzâ Destân-ı Topal Pâdişâh*'ın bu nüshası, şimdiye kadar bilinmeyen yeni bir nüshadır. Dinî-didaktik mesnevi geleneğinin geç dönemlerdeki devamlılığını göstermesi bakımından önem taşıyan eser, hem anlatı yapısı hem de dil özellikleri açısından dinî-didaktik mesnevi geleneğinin devamı olma özelliğini taşımaktadır. Bu çalışma ile *Hâzâ Destân-ı Topal Pâdişâh*'ın söz konusu nüshası tanıtılarak metnin şekil, muhteva ve dil özellikleri ortaya konacaktır. Metin, harekeli olduğundan okunurken müstensihin imlasına bağlı kalınmış, metin tamiri yapılan yerlerde eklemeler köşeli parantez içinde verilmiştir. Böylece Anadolu sahasında gelişen edebiyatın bugüne dek bilinmeyen bir dinî-didaktik mesnevi örneğinin bilim dünyasına kazandırılması hedeflenmiştir.

¹ Kesikbaş Destanı hakkında daha fazla bilgi için bk. (Çetin, 2025).

1. Hâzâ Destân-ı Topal Pâdişâh

XIV. yüzyıl Anadolu sahasında şekillenen dinî-didaktik mesnevilerin bugüne kadar diğer destanlara nispeten daha az bilinen örneklerinden biri de *Hâzâ Destân-ı Topal Pâdişâh*'tir. Eser, türün genel özelliklerine uygun biçimde sade ve anlaşılır bir Türkçeyle kaleme alınmış olup mesnevi tarzında yazılmıştır. Destan, anonim karakter taşır ve metnin sonunda birçok destanda olduğu gibi tekrarlanan okuyan, dinleyen ve yazanı kapsayan dua mahiyetindeki “Okuyanı dinleyeni yazanı / Rahmetinle yarlıgağıl yâ Gânî” kalıp ifade yer alır. Bu ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla meclislerde okunmak amacıyla yazılmış bir eser olup 14 ve 15. yüzyılın dinî-didaktik mesnevi geleneğinin bir parçasıdır.

Hâzâ Destân-ı Topal Pâdişâh metni, köklü bir Doğu anlatı geleneğine dayanmaktadır. Yapılan karşılaştırmalı incelemeler sonucunda eserin temel kaynağının, Demircan'ın da dikkat çektiği üzere, Sâdî-i Şîrâzî tarafından kaleme alınan ve İslamî edebiyatta çok iyi bilinen *Gülistân*'dır. *Gülistân*'da mensur olarak anlatılan hikâye, Türk halk anlatı geleneği içerisinde yeniden şekillenmiş; aruzun “fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün” kalıbıyla manzum bir halk mesnevisi hâline dönüştürülmüştür. *Gülistân*'daki anlatıda ağır bir hastalığa yakalanan bir hükümdarın tedavisi için bir çocuğun kurban edilmesi gerektiği düşünülür; ancak çocuğun Allah'a sığınması ve gösterdiği tevekkül karşısında hükümdar merhamete gelir ve onu bağışlar (S. Şîrâzî, 2011: 87). *Hâzâ Destân-ı Topal Pâdişâh*'ta ise bu olay, Türk halk kültürünün dinî ve ahlaki değerleriyle yeniden yorumlanmış ve zamanla halk muhayyilesinde yeniden şekillenmiştir. Bu süreçte konu aynı kalmakla beraber metne eklenen motifler, anlatım teknikleri ve üslup özellikleri, ona kaynak metinden belirgin biçimde ayırarak Türk anlatı geleneğinin karakteristik nitelikleriyle bütünleştirmiştir. Böylece hikâye, tercüme edilen veya aktarılan eserler olmaktan çıkmış; Türk toplumunun kültürel hafızası, estetik anlayışı ve sözlü anlatı geleneği doğrultusunda yeni bir kimlik kazanarak telif bir eser hüviyetine bürünmüştür.

Hâzâ Destân-ı Topal Pâdişâh'in konusu, oldukça basittir. “Ayağında iyileşmeyen bir yara bulunan padişah, hekimlerin tüm çabasına rağmen şifa bulamaz. Bunun üzerine hekimler, şifanın bir çocuğun karnının yarılıp ayağın sokulması olduğunu söyler. Şifa bulmak için padişah, bir çocuğun bulunmasını emreder. Bunun üzerine askerler, bir okula varır; çocuğun birini kapıp gelirler. Çocuk yalvarsa da askerler merhamete gelmez ve onu padişaha götürürler. Arkadaşları, çocuğun babasına varıp durumu ona anlatırlar. Baba soluğu padişahın huzurunda alır. Bu kötü fiille anılmaması ve çocuğunun

bağışlanması için padişaha yalvarır. Padişah, bu durum karşısında merhamete gelip durumu vezirlere sorduğunda vezirler, padişahın varisi olmadığından ölümünün devletin sonu olacağını ve halkın bundan çok zarar göreceğini söyleyerek babanın razı edilmesini salık verir. Bunun üzerine baba, çocuğu bin altınla satması için ikna edilir. Baba, ikna olur; ancak bu sefer anne gelir ve o, figan feryat koparır. Çocuğu için aman diler. Padişah babadan satın aldığını söylese de anne, cefanın kendisinin çektiğini, babanın bunu bilemeyeceğini söyleyerek çocuğun satışına karşı çıkar. Nihayetinde anneye de yüz altın verilerek o da razı edilir. Anne ve baba, aldıkları para karşılığında çocuğun öldürülmesine razı olur. Ancak padişah, halk tarafından bir çocuğun canına kıyıldığı düşüncesini bertaraf etmek için halkı toplar, çocuğu satın aldığını anne ve baba üzerinden halka bildirir. Ailesinin menfaat karşılığında onu terk etmesi üzerine çaresiz kalan çocuk, içtenlikle dua eder. İlahî rahmetin vesile olmasıyla padişah, duadan çok etkilenir ve kendi canı için masum bir insanın canına kıymanın verdiği pişmanlıkla çocuğu affeder ve ona sarılır. Çocuğun gözyaşını yarasına sürünce yarası iyileşir ve çocuğu evlat edinip onu varis tayin eder.” Bütün bu hikâyeye, padişah ve çocuğun etrafında şekillenir ve anlatının merkezini oluşturur.

Hâzâ Destân-ı Topal Pâdişâh, yüzey düzleminde Sâdî-i Şîrâzî’nin *Gülistân* adlı eserinde yer alan “Pâdişâhların Âdetleri” başlığı altında yer alan bir hükümdarın iyileşmeyen yarasına şifa arayışı hikâyesini konu edinirken anlatının derin yapısında İslam dininin temel değerleri olan adalet, merhamet, ilahî kudret ve insan hayatının değeri gibi temel ahlâkî unsurları işlenir. İktidarın bekası, insan vicdanı ve ilahi, yardım arasında şekillenen hikâyeye, vicdanın üstün gelmesiyle son bulur. Hikâyede hekimlerin sunduğu çözüm, bir çocuğun yaşamının padişahın sağlığı uğruna feda edilmesini öngörür; ancak bu durum, insan hayatını araçsallaştıran ve ahlâkî açıdan sorgulanması gereken bir anlayışı ortaya koyar. Anne ve babanın maddî bir karşılık ile çocuklarının ölümüne razı olması, dünyevî çıkarların insanî değerler üzerindeki olumsuz etkisini gösterirken çaresizlik içindeki çocuğun samimi duası ilahî rahmetin tecellisine vesile olur. Padişahın çocuğun duası karşısında vicdan muhasebesi yapması ve onu bağışlaması, hükümdarın yalnızca iktidar sahibi bir kişi değil, aynı zamanda adalet ve merhamet sorumluluğu taşıyan bir şahsiyet olması gerektiğini vurgular. Çocuğun gözyaşının padişahın yarasına şifa vermesi ise anlatıda sembolik bir anlam kazanır ve gerçek iyileşmenin zulümle olmayıp merhamet ve ilahî lütuf aracılığıyla gerçekleştiği okuyucuya/dinleyiciye mesaj olarak verilmek istenir. Hikâyenin sonunda çocuğun evlat edinilerek varis ilan edilmesi, samimi olarak Allah’a

sığınmanın en merhametsiz kalpleri bile yumuşattığını, olumsuz durumları olumluya çevirdiğini okuyucuya hissettirmeyi amaçlar. Eser, sadece halk için mesajlar taşımayıp iktidar sahiplerine de göndermeler vardır. Eserde adalet ve merhametin ideal iktidar modelinin temel unsurları arasında yer aldığı ve hüküm sahiplerinin bundan uzaklaşmamaları gerektiği mesajı açıkça verilir. Bu bakımdan *Hâzâ Destân-ı Topal Pâdişâh*, insan hayatının hiçbir dünyevî menfaat uğruna feda edilemeyeceğini, mazlûmun duasının ilahî düzlemde karşılık bulduğunu ve gerçek kurtuluşun adalet, vicdan ve merhamet ilkelerine bağlı kalmakla mümkün olduğunu ortaya koyan dinî-didaktik nitelikli bir anlatı olarak değerlendirilebilir.

Hâzâ Destân-ı Topal Pâdişâh'ı hakkında bilgi veren ve bu hikâyeye dair ilk kez bir metin yayınlayan Ahmet Demircan'dır. Demircan (2024) tarafından tespit edilen iki nüsha, Bulgaristan'ın Osmanpazarı'ndan 93 Harbi'nden dolayı Bursa'ya göç etmiş muhacirlerin getirdiği 69 varaklık bir cöngün içinde yer almaktadır. Bu iki nüshadan biri 62, diğeri ise 127 beyitten oluşmaktadır. Demircan, iki farklı nüsha karşılaştırarak toplam 127 beyit bir metin yayınlamıştır. Tarafımızca tespit edilen nüshada bu sayı, 118'dir. İncelemeye konu nüshada olup da Demircan'ın yayınladığı nüshalarda olmayan 5 beyit bulunmaktadır. Aynı şekilde Demircan'ın metninde olup da eldeki nüshada olmayan beyit sayısı ise 15'tir. İki metin arasındaki dokuz beyitlik fark, olayın ana akışını bozan nitelikte beyitler olmayıp olayların veya betimlemelerin açıklayıcısı olan beyitlerdir. İki metin arasındaki beyit eksikliği ve farklılıklar, metnin bu nüshada eksik istinsah edilmiş olabileceğini, bazı kısımların müstensih tarafından atlanmış, bilinçli şekilde çıkarılmış ya da eklenmiş olabileceğini akla getirmektedir. Elde müellif hattı bulunmadığından metnin gerçekte kaç beyit olduğunu tespit etmek mümkün değildir. Bu yüzden de Demircan'ın iki nüshayı karşılaştırarak oluşturduğu metne ya da eldeki nüshaya müstensihler tarafından ilaveler yapılmış olma ihtimali de göz ardı edilmemelidir.

Metnin farklı nüshaları karşılaştırıldığında varyantların büyük ölçüde yazım özelliklerinden ve benzer kelimelerin birbirinin yerine kullanıldığı ya da kelime dizilişlerinin bozulmasından kaynaklandığı görülmektedir. “Çünkü/çünkü, işitdi/işiddi, tez/tiz, bir/birdi, olmadı onulmaz/ olmaz onulmaz yara, aña cümle/ cümlesi, buña/ aña, kırnın/ kırnını, anuñ/ki anuñ, şokasın kırnına tez/ kırnına şokasın, bunu/anı” gibi örnekler, metinlerin istinsah edildiği dönemlerde ortak ve yerleşik bir yazım standardının bulunmadığını ve müstensihlerin metne doğrudan müdahale ettiğini göstermektedir. Bu tür farklılıklar, büyük ölçüde müstensihlerin bireysel yazım alışkan-

lıkları ve tercihleriyle açıklanabileceği gibi bu tür metinlerin doğası gereği olarak da görülmelidir. Bunun yanında bazı beyitlerde aynı anlam alanına ait kelimeler arasında tercih değişiklikleri dikkat çekmektedir. “Şâh / pâdişâh”, “aňa / buna” ve “maraz / dert” gibi kullanımlar, metnin değişen zamanın ruhuna ve halkın kelime tercihlerine bağlı olarak değiştiğini, eski kelimelerin yerine o gün kullanılan kelimelerin tercih edildiğini gösterir. Özellikle “şâh” yerine “pâdişâh” kelimesinin tercih edilmesi, hükümdarlık unvanının daha belirgin ve resmî bir biçimde ifade edilmesine yönelik bir eğilimi yansıtmaktadır. Ayrıca çalışmaya konu olan nüshada bazı beyitlere eklenen “vardı”, “tez”, “oğlan” ve “ola” gibi kelimeler, mısra yapısını genişleterek anlatımın akıcılığını ve ritmini desteklemiştir. Walter J. Ong, bu durumu sözlü kültürün parçası haline gelmiş olan metinlerin yazıya aktarım süreçlerin bağlar. Ona göre bu metinler yazıya aktarılınca her zaman kelimesi kelimesine aktarılmaz (2024: 34).

Bu tür tasarruflar, söz konusu metni istinsah geleneğinin değişken yapısını yansıtan önemli bir örnek hâline getirmiştir. Bununla beraber bu yeni nüsha, ileride hazırlanacak tenkitli neşirler için de alternatif bir nüsha özelliği taşımaktadır. Zira metin, anlatım bakımından yoğun ve konu bütünlüğü açısından tutarlı bir yapı sergiler. Öte yandan anonim mesnevilerde sıkça gözlemlenen biçimsel düzensizlikler, bu nüshada da mevcuttur. Dilinin genel olarak sade olduğu ve büyük ölçüde aruzun remel bahrinin “fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilün” kalıbıyla kaleme alındığı izlenimi oluşsa da birçok beyitte aruz hataları bulunmaktadır. Hece sayısındaki artış veya eksilmeler, vezin açısından yer yer belirgin uyumsuzluklara yol açmaktadır. Bu durum, nüshanın şekil bakımından özenli bir istinsah sürecinden geçmediğini göstermektedir. Buna karşılık içerik düzleminde metnin kayda değer nitelikler taşıdığı ve özellikle dil tarihi açısından dikkate alınması gereken unsurlar barındırdığı söylenebilir.

1.1. Milli Kütüphane Nüshasının Bulunduğu Cönkün Tanıtımı

Bu çalışmada ele alınan *Hâzâ Destân-ı Topal Pâdişâh* nüshası, Ankara Millî Kütüphane’de “06 Mil Yz FB Cönk 164” numarasıyla ve 1747 numaralı DVD kaydıyla muhafaza edilen bir cönk içerisinde bulunmaktadır. Söz konusu cönk, 1256 (1840-1841) yılında Karînâbâd’da istinsah edilmiştir. Cöngün müstensihî belli olmayıp kimliği hakkında kesin bir şey söylemek de mümkün değildir. Bir şiirin altında yer alan “El-ma’lûm Mollâ Yahyâ sâkin-i fî medrese-i Karînâbâd” ibaresinden cöngün Karînâbâd’da müderislik yapan Mollâ Yahya Efendi tarafından kaleme alınmış olma ihtimalini ortaya çıkar-

makla beraber “İlahî-yi Sefer-i Osmân” şiirinin altında yer alan “Sene 1256 (1840-1841), Dâvûd bin Aḥmed” kaydı ise bu cöngün Dâvûd b. Ahmed tarafından da yazılmış olabileceği ihtimalini de doğurmaktadır. Bu iki kayıttan hareketle cöngün Hicri 1256 (1840-1841) yılında Karînâbâd’da müderis olan Mollâ Yahyâ Efendi ya da Dâvûd b. Ahmed tarafından istinsah edilmiş olma ihtimali yüksektir.

Fiziksel özellikleri bakımından 172 x 117 mm ölçülerinde olan eser, soğuk baskı tekniğiyle hazırlanmış siyah meşin kaplı bir ciltle korunmuştur. Toplam 68 varaktan oluşan cönkte satır sayıları düzensizdir. Cöngün bazı sayfalarında beyitler alt alta sıralanırken bazı sayfalarda ise metin iki sütun hâlinde düzenlenerek mısralar karşılıklı yazılmıştır. Zamanın etkisiyle kimi varakların yıprandığı, silindiği ve yer yer okunamaz hâle geldiği görülmektedir. Ayrıca sayfa kenarlarında Arapça ibareler ve açıklayıcı notlar da yer almaktadır. Metinlerin önemli bir kısmı “temmet” kaydıyla son bulurken cönkte nazım parçalarının yanı sıra nesir hâlinde kaleme alınmış dua metinleri de bulunmaktadır.

“Hâzâ Destân-ı Topal Pâdişâh” başlıklı metin, ilgili cöngün 53b-57a varakları arasında yer almakta olup her sayfada 16 satır bulunmaktadır. Ancak varaklar, yanlış numaralandırıldığından kütüphane kaydında metin, 57b varağından başlayıp 53b varağıyla son bulmaktadır. Bu yanlışlık, tarafımızca metin akışı esas alınarak yeniden numaralandırılmak suretiyle düzeltilmiştir. Dinî-didaktik mesnevilerin karakteristik özelliklerini taşıyan *Hâzâ Destân-ı Topal Pâdişâh* sade ve anlaşılır bir üslupla kaleme alınmıştır. Müellifi belli olmayan bu eserin Demircan’ın yayınladığı ve Bulgaristan Osman-pazarı’ndan gelen göçmenler tarafından getirilmiş bir cöngün içinde biri eksik olmak suretiyle iki nüshası günümüze kadar tespit edilmiş olması (2024: 915) ve eldeki bu nüshanın da aynı bölgede istinsah edilmiş olması göz önünde bulundurulduğundan diğer dinî-didaktik mesnevilerin aksine bu mesnevinin daha dar bir bölgede bilindiğini gösterir. Eserin müellifine dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamış olmakla birlikte metinde görülen dil ve üslup özellikleri onun XIV. yüzyılda kaleme alınmış olabileceğine işaret eder. Mesnevi, metnin başında yer alan “Hâzâ Destân-ı Topal Pâdişâh” başlığıyla kaydedilmiş olup bu adlandırma, anlatının merkezinde yer alan kahraman tipini doğrudan vurgular. Eserin başı:

Hâzâ Destân-ı Topal Pâdişâh
Allâh adıyla söze başlayalum
Ma’rifet bâğında gül ‘aşlatalum

Kim zamān-ı māzide bir pādişāh
Vardı her gün iderdi āh vāh (b. 1-2)
Eserin sonu ise,
“Okuyanı yazanı dinleyeni
Raḥmetiyle yarlıgağıñ yā Ġānī (b. 118)
Tamām tamām tamām” şeklindedir.

1.2. İmla Özellikleri

Tarihî bir metnin imla özelliklerinin incelenmesi, kullanılan yazım biçimlerinin tespit edilmesi anlamına gelmez. Bu tür bir inceleme, aynı zamanda metnin istinsah edildiği dönemin dil anlayışı, yazı geleneği, müstensihin uyguladığı yazım tercihleri ve metne yaptığı olası müdahaleler hakkında da önemli bilgiler sunar. Türkçenin tarihî gelişim sürecinde meydana gelen ses ve şekil değişimleri ile Arap harfli yazı sisteminin Türkçenin bütün fonetik özelliklerini karşılamada yetersiz kalması, imlada çeşitli farklılıkların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda değerlendirildiğinde *Hâzâ Destân-ı Topal Pâdişâh* nüshasının yazım özellikleri, genel itibarıyla klasik Osmanlı imla geleneğiyle uyum göstermekle birlikte bazı noktalarda değişiklik arz etmektedir. Nesih hatla kaleme alınan ve baştan sona harekeli olan metnin yazısı genel olarak okunabilir durumdadır. Bununla birlikte bazı kelime ve eklerin yazımında standart bir kullanımın bulunmadığı görülmektedir. Metinde ünlüler büyük ölçüde hareke sistemiyle gösterilmiş; ancak gerektiğinde elif (ا), vav (و) ve ye (ي) harflerinden de yararlanılmıştır.

Ünlülerin gösteriminde belirli yazım eğilimleri dikkat çekmektedir. Kelime başındaki “a” ve “e” sesleri çoğunlukla üstünlü elif aracılığıyla belirtilmiştir. Kelime içerisindeki ünlüler ise bazı örneklerde yalnızca hareke ile gösterilirken bazı örneklerde ilgili harflerle birlikte yazılmıştır. Kelime sonunda bulunan “a” sesi genellikle elif veya hâ-i resmiyye (ه) ile karşılanırken “e” sesi, daha düzenli biçimde hâ-i resmiyye ile yazılır. Ancak bazı yerlerde sözcük sonunda “e” sesi, güzel h (ه) yerine elif (دردینه/دَرْدِيْنَه) ile de yazılmıştır. “ı” ve “i” ünlüleri kelime başında elif (ا) veya elif-ye (اي) kullanımıyla gösterilmiş ve esre ile desteklenmiştir. Kelime içindeki kullanımlarda ise kimi zaman ye harfi tercih edilmiş, kimi zaman yalnızca esre işaretiyle yetinilmiştir. Kelime sonlarında ise çoğunlukla ye (ي) ve esre birleşimi kullanılmıştır. Yuvarlak ünlülerin yazımında da benzer bir çeşitlilik söz konusudur. “o/ö” ve “u/ü” sesleri çoğunlukla elif-vav (او) birleşimi veya ötre işaretiyle karşılanmış, kelime içinde bazı örneklerde yalnızca ötre kullanılmıştır. Bu

durum, Arap harfli yazının Türkçenin ünlü sistemini tam olarak yansıtamadığını; buna karşılık hareketlerin metnin doğru okunmasında önemli bir yardımcı unsur olduğunu göstermektedir: aña→أنا, ol→أول, ayağunda→أياغنده, alnuma→النومة, gösterem→كُؤْسْتَرَم, sarmaşup→صَرْمَشُوب, itdigini→إِتْدِكِينِي, idi→إِدِي, cânıñ→جَانِك, yakmış idi→إِدِي ياقَمِش, çıkmış→جُفْمِش

Metinde nazal “ñ” sesi çoğunlukla kef (ك) harfiyle karşılanmıştır. Bu kullanım hem kelime köklerinde hem de iyelik ve emir eklerinde görülmektedir. Bununla birlikte söz konusu sesin yazımında tam bir tutarlılıktan söz etmek mümkün değildir. Klasik Osmanlı imlasında belirli kelimelerde yerleşmiş olan nazal ñ kullanımı bazı örneklerde korunurken özellikle eklerde bu sesin kimi zaman nûn (ن) ile gösterildiği görülmektedir. Bu durum, müstensihin nazal ñ yazımında standart bir yol izlemediğini ve iki farklı uygulamayı bir arada kullandığını göstermektedir. Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere nazal yazılması gereken aşağıdaki kelimeler, Arap harfleriyle gösterildiği şekilde nûn ile yazılmıştır: Gönlünü→كُلُونِي, saña→سَنَا, baña→بَنَا, eyledüñ→أَيْلُدُون, ahvâlünüñ→أَحْوَالُنِي

Metindeki ünsüzlerin yazımında, Arapça ve Farsça yazı geleneklerinin etkisi belirgin biçimde görülmektedir. Özellikle bazı seslerin karşılanmasında Türkçenin ses özellikleriyle Arap harfli imla sistemi arasında tam bir örtüşme sağlanamadığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda “b-p” ve “c-ç” ünsüzlerinin kimi örneklerde birbirinin yerine kullanıldığı tespit edilmektedir. Türkçe kökenli ve “p” sesi taşıyan kapı→قَابُو ile Farsça kökenli peygamber→بِيغْمَبِر, perverdigâr→بَرْوَرْدِيكَار kelimelerinde olduğu gibi bazı sözcüklerin dönemin yazım anlayışına bağlı olarak “b” (ب) harfiyle kaydedildiği görülmektedir. Aynı imla eğilimi zarf-fiil eki -ip için de geçerli olup bu ekin çoğu yerde “b” harfiyle yazıldığı anlaşılmaktadır.

Türkçedeki “ç” sesi ise metinde çoğunlukla cim (ج) harfiyle karşılanmıştır. Bu kullanım çağruşup→جَاغْرُشُوب, çâre→جَاهَر, küçücük→كُؤْجُؤْكَ, çok→جُوق, çünkim→جُؤْنِك örneklerinde açık biçimde izlenmektedir. Söz konusu yazım tercihleri, metnin oluşturulduğu dönemin Arap harfli Türkçe yazım geleneğinin karakteristik özelliklerini yansıtmaları bakımından önemlidir.

Metinde izafet yapılarındaki kesre işareti genellikle gösterilmiş, Arapça kökenli kelimelerde şedde kullanımı ise büyük ölçüde korunmuştur. Bununla birlikte yazım sürecinde meydana gelen nokta eksiklikleri, benzer harflerin karıştırılması veya müstensihin dikkatsizliğinden kaynaklanan çeşitli imla hataları da bulunmaktadır. Bu tür örnekler aşağıdaki biçimlerde görülmektedir: derd (دَرْد)→dert (دَرْت), dağı (دَاغِي)→dağı (دَاغِي), gitdi (كُتْدِي)→giddi

(كَيْدِي), ol dem (أَلْ دَم) → ol-dem (أُولْدَم), zîrâ âh (زِيرَا آه) → zir-âh (زِرَاه), haşlaya-lum (حَشَلَايُلُوم) → ‘aşlayalum (عَاشَلَايُلُوم), oğşayuban (أَخْشَاوِيْبَن) → oşayuban (أَوْشَاوِيْبَن), od (أُود) → ot (أُوت)

Metinde zihafa uğrayan kelimelerin yazımında da düzenli bir uygulamanın takip edilmediği anlaşılmaktadır. Bazı kelimelerde uzun ünlünün kısaltıldığını göstermek amacıyla hareketler kullanılmışken aynı fonetik değişikliğin görüldüğü başka örneklerde herhangi bir işaretleme yapılmamıştır. Bu durum, müstensihin uzunluk-kısalık ilişkisini yazıya aktarmada standart bir yöntem benimsemediğini göstermektedir. Benzer bir değişkenlik yuvarlak ünlülerin gösteriminde de ortaya çıkmaktadır. Müstensih bazı eklerde yuvarlak ünlülü biçimleri tercih ederken aynı ekleri başka kelimelerde düz ünlülü olarak yazmıştır. Bazı sözcüklerde, “tez” sözcüğünde olduğu gibi, son dönem imlası esas alınarak yazılmıştır. Bu durum, bir taraftan Eski Anadolu Türkçesine ait yuvarlaklaşma eğilimlerinin metinde yaşamaya devam ettiğini, diğer taraftan ise nüshanın istinsah edildiği dönemin dil özelliklerinin yazıya yansıdığını göstermektedir. Dolayısıyla metindeki bu ikili kullanım, müstensihin imla tercihlerinde kesin bir standarttan ziyade değişken bir uygulama benimsediğine işaret etmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde *Hâzâ Destân-ı Topal Pâdişâh* nüshası, temel olarak Eski Anadolu Türkçesi imla özelliklerini muhafaza etmekle birlikte bazı noktalarda daha sonraki Osmanlı yazım alışkanlıklarının etkisini de taşıyan karma bir görünüm sergilemektedir.

1.3. Vezin Özellikleri

Metin, aruzun “fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün (fa‘lün)” kalıbı ile yazılmıştır. Ancak erken dönem Türkçe mesnevilerinde sıkça karşılaşılan aruzun uygulanmasına dair birtakım problemler, bu eserde de görülür. Bu problemler, dinî-didaktik mesnevilerde vezne bağlılığın klasik şiirdeki kusursuz biçim anlayışından farklı olmasından, çoğu zaman anlatının ritmini ve sözlü aktarım özelliğini destekleyen bir işlev taşımasından ileri gelir. Metnin merkezinde konu yer aldığından vezin, bu tür eserlerde göz arda edilmiştir. İçli’ye göre bu tür uygulamaları, bir kusur olarak görmekten ziyade kendine has aruz uygulamaları olarak görmek ve bugün için kusur kabul edilen bazı uygulamaların o gün için kusur kabul edilmediğini düşünmek ve erken dönem metinlerinde görülen aruz problemleri, dönemin edebî şartları ve dil özellikleri çerçevesinde değerlendirmek gerekir (2025: 86-87). Bu tarz bir düşünce ileri sürülse bile metnin içinde bariz bazı aksaklıkların varlığı inkâr edilemez. Özellikle bazı beyitlerde mısraların hece sayılarındaki farklılıklar, veznin

düzenli bir şekilde devam etmesini güçleştirmiştir. Aşağıdaki örneklerde görüldüğü üzere beyitleri meydana getiren dizelerin hece sayıları, kullanılan aruz kalıbının gerektirdiği ölçüyle tam bir uyum göstermemektedir. Mesnevinin bağlı olduğu kalıpta hece sayısı 11 olması gerekirken aşağıdaki ilk beyitte her iki dizenin de hece sayısı 12'dir. İkinci beyitte ise ilk dize 10 heceden oluşurken ikinci dize 13 heceye ulaşır. Bu durum, metinde vezin uygulamasının her zaman istikrarlı biçimde sürdürülemediğini gösterir:

Gerçi kaçd itdiler beni öldürmege
Senün murādın var ise güldürmege (b. 96)

Zār-ı efgān itdiler başları
Virdiler haber babasına yārenleri (b. 20)

Aruz vezninin Türkçe mesnevilerde uygulanması sürecinde, özellikle erken dönem eserlerinde, hece yapısı ile aruz kalıbı arasında çeşitli uyumsuzlukların ortaya çıktığı görülür. Bu tür aksaklıklar; çoğunlukla kelime yapısından, hece değerlerinden kaynaklanmaktadır. Her ne kadar şairler, kalıbı tutturmak için kelime seçimine dikkat etmek zorunda olsalar da istinsah sürecinde aynı hassasiyet pek gözetilmez. Aşağıdaki beyitlerde bu durum, açık biçimde kendini göstermektedir. İlk beyitte mısralar arasında hece sayısı bakımından bir eşitlik bulunmamaktadır. Beytin ilk dizesi 11 heceden oluşurken ikinci dizesi, 13 hecedir. İkinci beyitte ise ilk dize 10 heceli olup, dizede kullanılan kelimelerin hece değerleri veznin düzenli biçimde uygulanmasını engellemiştir. Üçüncü beyitte de ikinci dize 9 heceden meydana geldiği için aruz kalıbıyla örtüşmemiştir. Mısralar arasındaki bu hece farklılıkları, beyitlerin vezin bütünlüğünü bozmuş ve özellikle ikinci dizelerde aruz düzeninin belirgin şekilde aksamasına yol açmıştır:

Ayağında bir dert çıkmış idi
‘Acısı cānun ota yakmış idi (b. 3)

Çünkü iştidi didi varın gelün
Bir küçük oğlan alun gelün (b. 9)

Pādişāh itdi yerine oğlanı
Atası anası cümle gördiler anı (b. 111)

Demircan tarafından yayımlanan metinde ilk beytin “Ayağında bir maraz çıkmış idi / A ‘cısı cānıñ oda yakmış idi” (2024: 919) şeklinde kaydedilmiş olması, müstensihin istinsah sırasında metnin özgün yapısına birtakım mü-

dahalelerde bulunduğunu düşündürmektedir. Bu müdahaleler, kelime tercihleriyle sınırlı kalmamış, beytin vezin düzenini de etkilemiştir. Söz konusu beyitte ortaya çıkan farklılık, aruz kalıbının ritmik yapısını bozacak niteliktedir. Benzer durumlar aşağıdaki beyitlerde de görülmektedir. Müstensihin istinsah esnasında bazı kelimeleri değiştirmesi, eklemelerde bulunması veya kelimelerin yerlerini değiştirilmesi, veznin düzenli işleyişini olumsuz yönde etkilemiştir. Nitekim ilk beytin ikinci dizesindeki “İşbu derdime dermān oğlan ola” ifadesi kalıpla tam olarak uyuşmamaktadır. Dize incelendiğinde kelimelerin doğal sıralamasının değiştirilmiş olduğu ve bu değişikliğin vezin kusuruna yol açtığı anlaşılmaktadır. Dizenin “İşbu oğlan derdime dermān ola” biçiminde düzeltilmesi hâlinde ise dizenin vezni düzelmektedir. Benzer durum ikinci beytin ilk dizesi için de geçerlidir. “Lāle rengi olmuş yanmış kan ile” dizesinde kelimelerin yeri “Lāle rengi yanmış olmuş kan ile” şeklinde değiştirildiğinde vezindeki aksaklık giderilmiş olur:

Tā ki benüm derdime dermān ola
İşbu derdime dermān oğlan ola (b. 10)

Lāle rengi olmuş yanmış kan-ıla
Girdi şāh zār-ıla efğān-ıla (b. 46)

Veznin bozulmasının bir diğer sebebi ise metinde kelimelerin fazla ya da yanlış yazılmasıdır. Aşağıdaki ilk beytin ikinci dizesi ile ikinci beytin birinci dizesinde görülen vezin aksaklığı, fazla ya da yanlış yazılmış bir kelimedenden kaynaklanmaktadır. İlk beytin ikinci dizesinin başına eklenen “kim” bağlacı ile ikinci beytin ilk dizesinde “götürdiler” şeklinde olması gereken sözcüğün “gördiler” şeklinde yazılması, dizedeki hece ve tefile düzenini bozarak aruzun akışını sekteye uğratmıştır. Bu tür örnekler, müstensihin metni olduğu gibi aktarmaktan ziyade zaman zaman kendi dil alışkanlıklarının veya dikkatsizliğinin etkisiyle metne müdahalede bulunduğunu gösterir:

Țutdılar pek oğlanı oğlan mürūr
Kim beni n’eylersiñüz ne dermāna ver (b. 14)

Böyle deyüp çün gördiler hemān
Mektebün içi Țoldı āh u fiğān (b. 19)

Metinde ilk dönem dinî-didaktik mesnevilerin karakteristik özelliklerinden biri olan aruz kusurlarına da rastlanmaktadır. Metinden şairin aruz veznini Türkçenin ses yapısına uyarlama sürecinde çeşitli güçlüklerle karşılaştığı anlaşılmaktadır. Bu güçlüklerin sonucu olarak bazı açık hecelerin uzun

okunmak suretiyle kapalı hece değerinde kullanıldığı (imale), bazı kapalı hecelerin ise kısa okunarak açık heceye dönüştürüldüğü (zihaf) görülmektedir. Söz konusu tasarruflar, Türkçenin doğal fonetik yapısıyla aruz sisteminin her zaman tam bir uyum içerisinde olmadığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Nitekim aşağıdaki beyitlerde yer alan “māzide, ider idi, kalmadı, olmadı, ayağünü, şokasın, karnına, derdine, bunu, idesiz, yerüme” kelimelerinde görülen imaleler, şairin vezni muhafaza etme gayretinin belirgin örnekleri arasında yer alır:

Kim zamān-ı **māzide** bir pādīshāh
Vardı her gün **ider idi** āh-ı vāh (b. 1)

Bir ‘ilāc **kalmadı** aña itdiler
Çāre **olmadı** onulmaz gördiler (b. 5)

Ayağünü şokasın karnına tez
Derdine dermān **bunu idesiz** (b. 8)

Yok oğul kim **yerüme** şāh ola
Ben ölürsem memleket vīrān ola (b. 11)

Oğuz Türkçesinin yazı dilinde asli uzun ünlülerin bulunmaması, zihaf uygulamasının daha çok Arapça ve Farsça kökenli kelimelerde ortaya çıkmasına neden olmuştur. Klasik şiir geleneğinde imaleye kıyasla daha sınırlı kullanılan zihaf, kelimelerin tabii ses yapısını değiştirmesi ve söyleyişteki ahengi olumsuz etkilemesi sebebiyle önemli bir aruz kusuru olarak değerlendirilmiştir (Düzenli ve Bulak, 2018, 154). Bununla birlikte “*Hâzâ Destân-ı Topal Pādīshāh*” gibi erken dönem dinî-didaktik mesnevilerde şairlerin zaman zaman zihafa başvurmalarına yol açmıştır. Şair, veznin gerektirdiği hece düzenini koruyabilmek amacıyla özellikle Arapça ve Farsça kelimelerdeki uzun ünlüleri kısaltarak kullanmıştır. Aşağıdaki beyitlerde bu uygulamanın örnekleri açıkça görülmektedir. İlk beyitte “dermān”, ikinci beyitte “hīç”, üçüncü beyitte ise “yāhūd”, dördüncü beyitte “kâ’il ve zīrā” kelimelerinde bulunan uzun ünlüler (ā, û, î), aruz kalıbına uyum sağlamak amacıyla kısa değerinde okunmuştur:

Didiler hekīmler aña cümle aña
Pādīshāhim **dermān** istersen buña (b. 6)

Her hekīmler eylemiş tīmār aña

Dahi aratmış **hiç** onulmamış yara (b. 25)

Țut ki oğlun başın aldı giddi Țut
Yāḥūd emr-ile Ḥaḳ-ıla öldi Țut (b. 40)

Babasından şatun aldı anı şāh
Ol **ḳā'il** sen dahi ḳılma **zīrā** āh (b. 52)

Bu tür zihaf kullanımları, klasik şiirin aruz anlayışı içerisinde teknik bir kusur olarak değerlendirilse de Hâzâ *Destân-ı Topal Pâdişâh*'in içinde bulunduğu erken dönem ve geçiş süreci mesnevi geleneği dikkate alınarak daha geniş bir bağlamda ele alınmalıdır. Zira eser, aruz vezninin Türkçenin ses ve yapı özellikleriyle henüz tam anlamıyla bütünleşmediği bir dönemin ürünüdür. Bu sebeple metindeki vezin aksaklıklarını yalnızca şairin aruzu kullanmadaki yetersizliğiyle açıklamak yeterli değildir. Söz konusu kusurlar, aynı zamanda Türkçe ile aruz sistemi arasındaki tarihsel uyum arayışının devam ettiğini gösteren dilsel ve biçimsel unsurlar olarak değerlendirilmelidir. Bununla birlikte eserde tespit edilen bütün hece eksikliği veya fazlalığı gibi vezin sorunlarını doğrudan şaire bağlamak doğru bir yaklaşım değildir. Mevcut nüshada görülen birçok aksaklığın, metnin istinsahı sırasında müstensihnin yaptığı ekleme, çıkarma veya kelime değişikliklerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Nitekim müellif hattı bir eserde bu denli yoğun vezin problemlerinin bulunması beklenen bir durum değildir. Aşağıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi bir mısranın aruz kalıbına uygun olmasına rağmen diğer mısranın dokuz hecede kalması, istinsah sürecinde kelime düşmesi, fazladan kelime eklenmesi veya kelime sırasının değiştirilmesi gibi müdahalelerle açıklanabilecek bir durumdur:

Şöyleşürken geldi annesi
Olmuş oğlanuñ deli dīvānesi (b. 44)

Çağıruñ ḥalkı işidsin bu sözi
Şatuñ alup ḳıldığum rāzı (62)

Metnin tamamı, aruzun tek bir kalıbı esas alınarak tertip edilmiş olmasına rağmen cönk nüshasında yer alan bazı beyitlerde vezin düzeninde değişim izlenimi veren sapmalar göze çarpmaktadır. Özellikle örnek beyitlerde tefilelerin beklenen düzen içinde ilerlemediği, “fâ'ilâtün” olması gereken tefilenin bazı yerlerde “mefâ'ilün” biçimini aldığı görülmektedir. Aşağıdaki

beyitlerin ikinci dizesi buna açık bir örnektir. İlk tefile “fâ’îlâtün” iken ikinci tefile “mefâ’îlün” olmuştur:

Babası ider nedür efğānuñuz
Niye ağılarsınız xanı yāriñuz (b. 21)

Olmayacak pādişāhiñ yıxılır
Hep re’ayā ayak altında xalır (b. 39)

Bu beyitlerin ikinci mısralarında eserin genelinde takip edilen aruz düzeninden farklı bir kalıbın kullanıldığı görülmektedir. Söz konusu dizeler, “fâ’îlâtün/ mefâ’îlün/fâ’îlün” kalıbına uygun bir görünüm sergilemektedir. Ancak bu farklılığın şair tarafından tercih edilmiş bilinçli bir vezin değişikliği veya metne estetik bir çeşitlilik kazandırma amacı taşıdığı düşünülmektedir. Aksine bu durumun, cönk nüshasını oluşturan müstensihnin aktarım sürecinde gerçekleştirdiği tasarruflardan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda söz konusu beyitlerdeki vezin farklılığı, eserin farklı bir aruz kalıbıyla oluşturulduğunu göstermemekte; tek bir vezin anlayışıyla meydana getirilen metnin istinsah sürecinde müstensih müdahaleleriyle biçimsel değişikliğe uğradığını ortaya koymaktadır.

1.4. Dil Özellikleri

Hâzâ Destân-ı Topal Pâdişâh, Eski Anadolu Türkçesinin ses ve şekil özelliklerini yansıtmakla beraber eski Anadolu Türkçesi ile klasik Osmanlı Türkçesi arasında geçiş özellikleri gösteren bir metindir. Metnin söz varlığı, ek kullanımları ve fonetik özellikleri incelendiğinde esas itibarıyla eski Anadolu Türkçesi dil tabakasının korunduğu; ancak nüshanın istinsah edildiği döneme bağlı olarak Osmanlı Türkçesinin bazı yazım ve şekil özelliklerinin de metne yansıdığı görülür. Bu durum, eserin ilk yazıldığı dönemin dil özellikleriyle sonradan istinsah edildiği dönemin dil anlayışının aynı metin içerisinde birleşmesine yol açmıştır. Bu anlamda bu mesnevi, halk anlatımının sade ve doğal söyleyişiyle klasik dinî-epik şiir geleneğinin kalıplaşmış ifade biçimlerini bir araya getiren geçiş dönemi metinlerinden biridir. Eserde bir taraftan destan ve menkıbe geleneğine bağlı sözlü anlatımın izleri görülür. Metnin daha başlangıcında yer alan “Allah adıyla söze başlayalım/ Ma’rifet bāğında gül ‘aşlayalım” beyti, bu dil ve anlatım düzleminin en belirgin özelliklerinden biridir.

Şekil bilgisi açısından metin, klasik Osmanlı Türkçesinin henüz tam oturmadiğı, Eski Anadolu Türkçesi dil bilgisi kalıplarını barındırır. Ancak benzer metinlerden farklı olarak eski Anadolu Türkçesine ait eklerin kullanımı

daha azdır. Metinde bu döneme ait kullanılan ekler; -uban/-üben, +durur/+dürür, -alum/-elüm, -ayım/-eyin/-eyim isim ve fiil çekim ekleridir. Metinde en sık tekrarlanan ve dönemin imzasını taşıyan ek, 1. çoğul şahıs emir/istek eki olan -alum/-elüm ekidir. Bu ek, metnin daha ilk beyitinde “başlayalum” ve “aşlayalum” örnekleriyle karşımıza çıkar. Aynı ekin farklı bir kullanımı “virelüm” şeklinde de görülür. Bunun yanı sıra, günümüz Anadolu ağızlarında hâlâ yaşayan; ama İstanbul Türkçesinden silinen -uban/-üben zarf-fiil eki, “oğşayuban, yalvaruban” şeklinde metinde kullanılmıştır. Bunlar arasında +durur eki (budurur, huydurur), -eyin /-eyim eki (kılayım, varayım, getireyin) gibi kullanımlar öne çıkmaktadır.

Metindeki isim çekim sistemleri ile zarf-fiil yapıları, Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik dil özelliklerini açık biçimde yansıtır. Özellikle ad çekim eklerinde görülen biçimler, dönemin henüz standartlaşmamış; fakat belirli gelenekler etrafında şekillenmiş morfolojik yapısını ortaya koyar. İlgili hâli eki, metinde büyük ünlü uyumuna bağlı kalmaksızın genellikle yuvarlak ünlülü biçimde ve nazal ñ (ঞ) sesiyle kullanılmıştır. “babasınũ, oğlunuũ, cânũña” gibi örnekler, bu kullanımın tipik yansımalarıdır. Ancak nazal ñ sesi, metinde kendisinden önce her zaman yuvarlak ünlüyü getirmediği ve son dönem imlasının yaygın kullanımına uygun olarak düz dar şeklinde kullanıldığı, hatta nazal kullanımın yer yer kaldırılıp nũn (ن) sesiyle gösterildiği de olmuştur. Aynı şekilde yönelme hâli ekinde de eski Anadolu Türkçesine özgü bir özellik olarak üçüncü şahıs iyelik ekinde sonra zamir n’sinin korunduğu görülmektedir. “aãña”, “buãña” ve “halķũ içine” örneklerinde olduğu gibi yönelme eki, modern Türkçeden farklı olarak tarihî yapısını muhafaza etmektedir. Belirtme hâli ekinin kullanımında ise tam bir birlik bulunmamakta; ek bazen düz, bazen yuvarlak ünlülü, bazen de zamir n’siyle birlikte kullanılmaktadır. “ķarnın yaralar”, “yüzũni dökũp” ve “ayağũni” örnekleri bu çeşitliliği göstermektedir. Birinci kişi ilgi eki iki olan +im/+ım’ın ünlüsü genel olarak yuvarlak ünlüyle ve +ũm/+um (benũm) şeklinde yazılmaktadır. Bulunma ve ayrılma hâli ekleri, günümüz Türkçesinde görülen ünsüz benzeşmesine bağlı sertleşme henüz yerleşmediğinden ekler düzenli olarak “-da/-de” ve “-dan/-den” biçimlerinde kullanılmıştır. “dũnyãda”, “babasından” ve “yüreginden” örnekleri bu tarihî kullanımın somut göstergeleridir.

Fiil çekimlerinde de Eski Anadolu Türkçesinin belirgin izleri görülür. Görülen geçmiş zaman eki, modern Türkçedeki biçimlerinden farklı olarak dar düz ünlüyle yazılmış ve ünsüz benzeşmesine bağlı değişikliklere uğramamıştır. “İşitdi, tũtdılar, itdiler, gördiler ve “rãzı oldı” gibi kullanımlar bu özelliği yansıtır. Ayrıca geçmiş zamanın hikâyesi niteliğindeki birleşik çekimler

de metinde oldukça yaygındır. “çıkılmış idi” ve “ider idi” gibi örnekler, anlatının sürekliliğini ve hikâye edici niteliğini güçlendiren yapılarıdır. Geniş zaman çekiminde ise “ider”, “gezer” ve “rahmet ider” örneklerinde görüldüğü üzere hem basit fiiller hem de yardımcı fiille kurulan birleşik yapılar tercih edilmiştir. Bu durum, anlatının didaktik ve destanî üslubuyla da uyumludur.

Metnin en dikkat çekici morfolojik özelliklerinden biri emir ve istek kiplerinin kullanımında ortaya çıkmaktadır. Bu yapı, yalnızca dil tarihinin önemli bir unsuru olmakla kalmayıp metnin dinleyici kitlesine doğrudan hitap eden öğretici ve yönlendirici üslubunu da desteklemektedir. İkinci çoğul şahıs emir ekleri olan “-uñ/-üñ” ise “varun, bulun, alun, gelün, koyverin ve idüñ” örneklerinde görüldüğü üzere metnin sözlü anlatım karakterini güçlendiren unsurlar arasında yer almaktadır.

Metnin cümle kuruluşunda ve anlatım akışında zarf-fiil eklerinin son derece önemli bir işlev üstlendiği görülür. Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik eklerinden biri olan “-uban/-üben” eki, olayların ardışıklığını ve sürekliliğini ifade eder. “Buna yalvaruban üşdiler” örneğinde olduğu gibi bu ek, eylemlerin birbirine bağlı şekilde gerçekleştiğini gösterir. Günümüz Türkçesinde büyük ölçüde kullanım dışı kalan “-u/-ü” zarf-fiil eki de metinde yaşamaya devam etmektedir. “ağlayı”, “söyleyü” ve “duru” gibi örnekler, bu arkaik yapının metindeki canlılığını ortaya koyar. Bunun yanında “ağlayarak vardı sultân katına” örneğinde görülen “-arağ/-erek” eki ile “böyle deyüp” ve “satun alup” örneklerindeki “-up/-üp” eki de anlatının akıcılığını sağlayan temel bağlayıcı unsurlardır.

Metnin söz varlığı bakımından zengin olup Türkçe arkaik kelimeler ile İslam inancının ve farklı kültürlerle etkilenmenin sonucunda dile giren Arapça-Farsça kelimelerin varlığı görülür. Metinde anlatının temel taşıyıcısı durumundaki fiil ve kelimelerin büyük ölçüde Türkçe kökenlidir. Eski Anadolu Türkçesinin söz varlığı özelliklerini yansıtan “onulmaz (iyileşmez), tüt ki (farz et ki), ton / tonlar (giysi), irmek (ulaşmak), donatmak (giydirmek), toğrı, kör umud, ol-dem, bular, dün-i gün, girü, anda, eyit-, kendüye, kendü, anı, ol, şol, hemân, oğlancık, gide, koğul, ide mi, ğayırık (başka), ağlayı, urve dahi” gibi kelimeler, eski Türkçenin saf yönünü ortaya koyar. Bu unsurlarla beraber az da olsa günlük dile yerleşmiş olan “ma’rifet, hekîm, zamân-ı mâzide, pâdişâh, şâh, dermân, çâre, devâ, maraz, hâcet, rahmet, muķîm, müstecâb, perverdigâr, garaż” gibi Arapça ve Farsça İslamî ve edebi kavramlar da metinde yer alır. Metin, bütün bu dil özellikleriyle değerlendirildiğinde metin dilinin eski Anadolu Türkçesi temelinde şekillendiği açıkça gö-

rülmekle beraber bazı biçimlerde görülen ikili kullanımlar ve yer yer ortaya çıkan farklı yazım tercihleri, metnin istinsah edildiği dönemde Osmanlı Türkçesinin sonraki evrelerine ait özelliklerin de metne yansıdığını düşündürmektedir. Dolayısıyla eser, eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini koruyan bir metin olmakla beraber Türkçenin farklı katmanlarını bir arada barındıran geçiş dönemi niteliğinde önemli bir dil belgesi olarak değerlendirilebilir.

2. Metin

[53b] Hāzā Destānū Topal Pādīshāh

1. Allah adıyla söze başlāyalum
Ma'rifet bāğında gül 'aşlāyalum²

Kim zamān-ı māzide bir pādīshāh³
Vardı her gün ider idi āh-ı vāh⁴

Ayağında bir dert çıkmış idi⁵
'Acısı cānun ota yakmış idi⁶

Ne kadar var ise dünyāda hekīm
Geldiler tīmār içün hep muķīm

5. Bir 'ilāc kalmadı aña itdiler⁷
Çāre olmadı onulmaz gördiler⁸

Didiler hekīmler aña cümle aña⁹
Pādīshāhim dermān istersen buña¹⁰

Çāresi bir küçük oğlan gerek
[Ki] anun karnın yaralar tez gerek¹¹

² 'aşlāyalum: haşlāyalum

³ bir: birdi // pādīshāh: şāh

⁴ Vardı her gün iderdi āh-ı vāh: İder idi her gün āh vāh

⁵ dert: maraz

⁶ 'Acısı: A'cısına // cānuñ: cāniñ // ota: oda

⁷ ana: aña hep

⁸ olmadı onulmaz: olmaz onulmaz yara

⁹ aña cümle: cümlesi

¹⁰ buña: aña // karnın: karnını // tez: tiz

¹¹ Anuñ: Ki anuñ

Ayağunı şokasın karnına tez¹²
Derdine dermān bunı idesiz¹³

Çünkü işiddi didi varun bulun¹⁴
Bir küçük oğlan alun gelün

10. Tā ki benüm derdime dermān ola
İşbu derdime dermān oğlan ola¹⁵

Yok oğul kim yerüme şāh ola¹⁶
Ben ölürsem memleket vīrān ola

Çünkü emr ider varup kullar gezer¹⁷
Yolları bir mektebe uğrar meger

- [54a] Kāpusından girdiler çün içerü¹⁸
Gördiler bir körpe oğlan duru

Țutdılar pek oğlanı oğlan mūrūr¹⁹
Kim beni neylersinüz ne dermāna ver

15. Țutdılar oğlancığı ol-dem hemān
Kaçmağa bulmadı oğlancık amān²⁰

Koyverin ev varayın atam anam²¹
Bileler aḥvālīmī şöra dönem

Didi bunlar pādīšāh isder seni²²
Ömrünüñ aḥir günü bil bu günü

¹² şokasın karnına tez: karnına şokasın

¹³ bunı: anı

¹⁴ bulun: gelün

¹⁵ oğlan ola: ola

¹⁶ oğul: oğlum // yerüme: yerime

¹⁷ Çünkü: çünkü // ider: idüp // varup kullar: kulları

¹⁸ Kāpusundan: Kābusından

¹⁹ Bu beyit, Demircan'ın yayınladığı nüshalarda bulunmamaktadır.

²⁰ Bulamadı: yol bulamadı // oğlancık: oğlan // amān: hemān

²¹ Koyverin: Koyuverin // ev: eve // varayın: varem // atam anam: anam atam

²² Didi: Didiler // ister: isder

Pādişāhın derdine sensin devā
Sana çāre yok ki varasın eve

Böyle deyüp çün gördiler hemān²³
Mektebün içi tıldı āh u fiğān

20. Zār-ı efğān itdiler başları
Virdiler haber babasına yārenleri

Babası ider nedür efğānuñuz
Niye ağılarsınız ıanı yāriñuz²⁴

Didiler oğlunı aldı pādişāh
Derdine dermān içün anı o şāh²⁵

Atası didi ki oğullar cānım
N'eyler imiş pādişāh oğlum benim

Didiler kim pādişāh[da bir] maraz²⁶
Zāhir olmuş anuñ içün bu ğaraż²⁷

25. Her hekīmler eylemiş tımār aña
Dağı aratmış hīç onulmamış yara²⁸

Birisi dimiş bu derde tez gerek²⁹
Kim eyü ola bir küçük oğlan gerek

İarnını yar ayağın içine şok
Bundan artuğ işbu derde dermān yok³⁰

Anın içün oğlunı getürdiler
Gül yüzünü şoldurup yetürdiler

²³ gördiler: götürdiler

²⁴ ağılarsınız: ağılarsıñuz

²⁵ o şāh: şāh

²⁶ pādişāh: pādişāhda bir

²⁷ anuñ: anıñ

²⁸ hīç onulmamış: onulmamış

²⁹ tez: tiz

³⁰ işbu: bu

[54b] Hāl budur var iriş oğlanına
Yoğsa şöñra acı düşer cāniña

30. Cān başına sıçradı babasının
Tuymadı yok haberi anasının

Ağlayarak vardı sultān katına
Ağlayarak yalvara hāzretine³¹

Ne idersüñ bana eyle şāhimuz
Genc kuzudur alma bizüm āhimuz³²

Didi ey şāh kıyma oğlancığıma³³
Beni öldür gel kerem kıl cānıma³⁴

Göz göre zulm eylemek düşmez sana³⁵
İşidenler dimesün yazık saña

35. Çün bu sözleri işitdi pādişāh
Cigerinden āh-ıla eyledi vāh³⁶

Didi kullarına n'itmek gerek
İş bu feryāda nice dayansun yürek

İşidüp vezīrleri didi bunı³⁷
Pādişāhim kâ'il idelüm anı

Didiler kim ey kişi ola hāzīn³⁸
Āh ile zār bunda olduğun emīn

Olmayacak pādişāhiñ yıkılır³⁹
Hep re'ayā ayak altında kalur⁴⁰

³¹ yalvara: yalvararak

³² bizüm: bizim

³³ şāh: pādişāh // oğlancığıma: baña

³⁴ Beni öldür gel: öldürme

³⁵ eylemek: itmek

³⁶ Cigerinden: Yüreğinden // āh-ıla eyledi: eyledi āhiyla

³⁷ didi bunı: bunı

³⁸ Bu beyit, Demircan'ın yayınladığı nüshalarda yoktur.

³⁹ Olmayacak pādişāhiñ yıkılır: Olmayınca pādişāh memleket yıkılır

⁴⁰ ayak: yıkık

40. Tüt ki oğlun başın aldı giddi tüt⁴¹
Yāhūd emr-ile Hāk-ıla öldi tüt

Başına yazılmaşaydı oğlunuñ
Arayıp oğlunu bulmazdık senün

Sana bin altun virelüm alasin
Şāhimuz yanında kabül olasin⁴²

Rāzı oldu babası ol dem hemān⁴³
Oğlunuñ karnın yaralar ol zamān

Şöyleşürken geldi [oğlan] annesi⁴⁴
Olmuş oğlanuñ deli dīvānesi

45. Kāra çul giymiş döğünür taş-ıla⁴⁵ [55a]
Yüzünü yırtmış saçar kan yaş-ıla⁴⁶

Lāle rengi olmuş yanmış kan ile⁴⁷
Girdi şāh zār-ıla efğān-ıla

Didi pādişāhim girme oğlum kanına
Oğlumuñ derdini bırakma cānıma

Biricikdir gayrı yokdur şāhimuz
Kıl teraḥḥum alma bizüm āhimuz

Kıyma şāhim akmasun yaşum benüm
Oğlumu öldüğünü görmeyeyüm⁴⁸

⁴¹ Tüt ki: Sanki

⁴² kabül: kâ'il // bu beyitten sonra Demircan'ın yayınladığı nüshalarda olup bu nüshada olmayan şu beyit bulunmaktadır: Böyle deyüp üşdiler yalvardılar / Çok niyāz idüp biñ altun virdiler

⁴³ Bu beyit, Demircan'ın yayınladığı nüshalarda yoktur.

⁴⁴ annası: oğlan anası

⁴⁵ taş-ıla: taşıyla

⁴⁶ yaş-ıla: yaşıyla

⁴⁷ Bu beyit, Demircan'ın yayınladığı nüshalarda yoktur.

⁴⁸ Oğlumu öldüğünü görmeyeyüm: Canımı ol güne irgürme benüm

50. Oğlumuñ öldüğünü görmeye⁴⁹
Cânımı ol güne ırgürmeye

Çün işitdi didiler ey hātūn⁵⁰
Babasından oğlunu aldık şatun

Babasından şatun aldı anı şāh
Ol kâ'il sen dağı kılma zirā āh⁵¹

Dinledi bu sözleri çün anası
Didi aylık buldı anı babası⁵²

Zahmetin ben çekmişem ol ne bilür
Anuñ içün bu işe kâ'il olur

55. Buna yalvaruban üşdiler⁵³
Eline ayağına [hep] düşdiler

Virdiler buna dağı yüz altun pes⁵⁴
Didiler kim kâ'il ol gavğāyı kes⁵⁵

Rāzı oldu anası dağı hemān⁵⁶
Didi kim n'eylersenüz idüñ ey cān⁵⁷

Gördi oğlan baba ana işini
Kesdi umudun ağıdır yaşını⁵⁸

Yalvarup oğlan bakar dört yanına
Bir kişiden fā'ide yok cānına

⁴⁹ Bu beyit, Demircan'ın yayınladığı nüshalarda yoktur. Sadece ikinci dize bir önceki beytin ikincisi dizesidir.

⁵⁰ işitdi:

⁵¹ zirā āh: āh vāh

⁵² aylık: altı aylık

⁵³ yalvaruben: yalvarub

⁵⁴ pes: bes

⁵⁵ Didiler kim: didigim

⁵⁶ oldu: ola

⁵⁷ idüñ ey cān: eylen hemān

⁵⁸ ağıdır: ağıtdı

60. Pādiṣāh ol dem buyurdi tez varun⁵⁹
Siz nidā idüp kamu halkı derin

[55b] Pes varup devşirdiler halkı kamu⁶⁰
Bir araya cem‘ olalar hep kamu⁶¹

Çağıruñ halkı işidsin bu sözi⁶²
Şatuñ alup kıldığum rāzı [sizi]⁶³

Cümle halk bilsün size zulm itmedim⁶⁴
Şatun aldum ben sizi incidmedim⁶⁵

Çün ikisi bu sözi işitdiler
Vardılar halkuñ içine girdiler

65. Orta yerde bir yüksege çıktılar⁶⁶
Bir ağızda ikisi çağırdılar⁶⁷

Zulm idüp oğlumuzı almadı şāh⁶⁸
Kendümüz virdük rāzı olduk aña

Oğlumuz şatduk siz şāhid olun⁶⁹
Biñ yüz altun kıymetin aldık bilüñ⁷⁰

Oğlanı dañı hemān getürdiler⁷¹
İki cellāt kollarından tutdılar⁷²

⁵⁹ tez: tiz

⁶⁰ devşirdiler halkı: halkı devşireler

⁶¹ kamu: aëmu // Bu beyitten sonra Demircan'ın yayınladığı nüshada yer alıp bu nüshada bulunmayan şu beyit gelmektedir: Şāh buyurdi oğlanıñ babasına / Ol arada hem dañı anasına

⁶² işidsün bu: işidsünler

⁶³ rzi: rāzı sizi// Bu beyitten sonra Demircan'ın yayınladığı nüshada yer alıp bu nüshada bulunmayan şu beyit gelmektedir: Cümle halk çünkü bunu işitdiler / Cümlemüz şāhid olduk didiler

⁶⁴ halk: a‘lem //zulm: zulüm

⁶⁵ incidmedim: incitmedim

⁶⁶ yerde: yere

⁶⁷ ağızda: ağızdan

⁶⁸ oğlumuzı: oğlumuz

⁶⁹ siz: aña

⁷⁰ aldık: aldık

⁷¹ dañı: ol-dem

⁷² cellāt: cellād

Pādiṣāh oğlana dir diñle beni⁷³
Baba ana şattular baña seni

70. O[ğlan] ağlayup babasına bakar⁷⁴
Gözlerinden yaş yerine kan akar

Didi [ey] cānım baba kıyma baña⁷⁵
Yok şuçum ben n'eyledim n'itdüm saña

Merhamet kıl almasunlar cānımı
Dökmesünler yeryüzine kanımı

Dahı doymadum henüz 'ömrime ben
Akçe içün kim kıyasın baña sen

Benden gayrık dahı oğlun yok senün
Ne 'aceb oğluña karnun tok senün

75. Didi oğlum ben seni şaddum şāha
Çāre yok bizden bize sen ağlama

Şol kadar yalvardı çāre olmadı
Babasından kör umud kalmadı

- [56a] Şonra döndi anasına yüzünü
Tolduruben yaş ile gözini

Didi gel anacığum kıyma baña
Babadan şefkatlödür dirler aña

Babamun döndü ise benden yüzi
Kana girme ana öldürme bizi

80. Altun vir pādiṣāha söyle gel
Ey ana baña teraḥḥum eyle gel

⁷³ Pādiṣāh oğlana dir: Şāh eyitdi oğlana

⁷⁴ o ağlayup: Ağlayup oğlan

⁷⁵ Didi: Didi ey

Kim beni öldürmeye ol pādīṣāh
Göz görürken ölmeyem ben āh-ı vāh

Ƙanı beni yüklenüp götürdüğün
Zahmet ile dünyāya getürdüğün

Gice uyumayup emzürdüğün
Ƙucağında Ƙomayup gezdürdüğün

Oḥṣayuben didüğün cānım cānı
Görmeyüp ḥaste olduğun günı

85. Kişi ciger küşesin terk ide mi
Bir ana itmiş mi oğluna bunı

Ne-içün anmazsın ana bunları
Kim getürdiñ başıma bu bunları

Beni terk itme ana Allāh içün
‘Ālemün faḥri Resūlu’llāh içün

Dinledi anası didi ey oğul
Sana bizden çāre yok bizi koğul

Ağlar isen pādīṣāha ağla sen
Gönlüni Ḥaḳ ḥazretine bağla sen

90. Gördi oğlan kimseden çāre bulmadı⁷⁶
Yüzünü dergāha tutup ağladı

Öldürürler beni nā-ḥaḳ yere
Bir kişi yok Hızır olup gele

⁷⁶ Bu beyitten sonra Demircan’ın yayınladığı nüshada olup da bu nüshada olmayan şu beyitler gelmektedir: Didi ol ey pādīṣāh-ı lāyezāl / Evveli yok āhiri yok bīzevāl / Her kim oğlun güç görse kişiden / Eger erkek eger olsun dışiden / Anasına atasına ağlasun / Çevirmedi a’rız ider ol ağlasun / Atası anası olmasa anuñ / Pādīṣāhı kim isem ol iklümiñ / A’rız ider varub ana aḥvālini / Getürür karşıısına ol zālimi / Def’ ider ol mazlumuñ ḥaḳḳın alır / Ḥaḳḳ’uñ emri ne isāe anı kılar / Baña bugün zulüm ider şhimuz / Kime varam var iken Allāh’ımız / Ata ana şāhimuz kılmaz meded / Saña kaldı benim işim yā aḥad

[Rabbi] senden artuğ kimse kalmadı⁷⁷
Kim [saña] şığındı mahırüm olmadı⁷⁸

[56b] Ey Kerīm ey Raḥīm Perverdigār
Sana şığındım bugün sen vir amān⁷⁹

Sen amān virmezsin kıyarlar bana⁸⁰
Sen amān vir kıyma Allāhım bana⁸¹

95. Öldüren sen gerü dirilden sen⁸²
Ağladan sen gerü güldüren sen

Gerçi kaçd itdiler beni öldürmege⁸³
Senün murādın var ise güldürmege⁸⁴

Sen ḥalāş eyle beni yā Hudā
Kılmasunlar cānıma cev-r-i cezā⁸⁵

Böyle deyüp zārı zārı ağladı
Cümle ḥalkun cigerin tağladı

Anda olan kāmusu red idüp⁸⁶
Cümlesi ağladılar feryād idüp

100. Hağ Te‘ālā ol şabīnūñ ol zemĀn
Müstecā itdi du‘āsıñ ‘ayān⁸⁷

⁷⁷ Senden: Rabbi senden// artuğ kimse: artuğ

⁷⁸ şığındı: şığınsa saña

⁷⁹ sen vir amān: perverdigār

⁸⁰ amān virmezsin: meded kıl kim bunlar

⁸¹ Bu beyitten sonra Demircan'ın yayınladığı nüshada olup bu nüshada olmayan şu beyitler gelmektedir: Sürdi yüzüni Allāh deyü / Cān-ile bel bağıladı Allāh deyü (60) / Pādişāhlar pādişāhı kıl meded / Ḥalk içinde günāhım bī-aded (61)

⁸² dirilden: dirgüren

⁸³ Gerçi kaçd itdiler: Beni bunlar kaçd ider

⁸⁴ senün: sen //du‘āsın: du‘āsını //‘ayān: hemān

⁸⁵ cezā: cefā

⁸⁶ olan: olanlar //kāmusu: kamu //red: zārı

⁸⁷ Bu beyit, Demircan'ın yayınladığı nüshada bir önceki beyitten sonra gelmektedir.//Müstecā: müstecāb

Pādişāhın albine Őefat irer⁸⁸
Alayup tatundan iner yz srer⁸⁹

Olanu yanına vardı alayu⁹⁰
aldurup barına badı syley⁹¹

O[h]ayuban aldı gzi yaını⁹²
Ayaun zamın srdi anı

Gzi yaı melhem oldu yaraya
Yitmiken am aāvet araya

105. H Te‘ālā fal idp dermān ide⁹³
Ayaından yara onulup gide⁹⁴

Gz yaıdur cmleden revā⁹⁵
Gzyaıyla abl olur her du‘ā

Sen de oul irmek istersen Ha
Ramet ider H sana her dem baa

[57a] Geldi imdi szmz bir sana⁹⁶
Gr Őāhımu dermān iridi cānına⁹⁷

Emr ıldı pādiāh bu olanı
Tez onadara altun libāsla anı⁹⁸

110. Olum olsun bu benm Őimden giri
Olum idp drl onlar geydrdi⁹⁹

⁸⁸ irer: ider

⁸⁹ iner yz srer: ol yere iner

⁹⁰ alayu: alayub

⁹¹ syley: syleyb

⁹² oayuban: avıcına// aldı: aldı ol

⁹³ ide: ider

⁹⁴ gide: gider // Bu beyitten sonra Demircan'ın yayınladıı nshasında olup bu nshada olmayan Őu beyit gelmektedir: Alayub yalvar Hdāya kıl taleb / Ne murādin var ise vire alab

⁹⁵ cmleden: cmle dertlere

⁹⁶ szmz bir sana: sz yzine

⁹⁷ Őāhımu: pādiāhı

⁹⁸ tanadara: donadın

⁹⁹ geydrdi: geydr

Padişāh itdi yerine oğlanı¹⁰⁰
Atası anası cümle gördiler anı¹⁰¹

Sen de yalvar ağlayı Hāk bulasın¹⁰²
Āhiret mülküne sulṭān olasın

Maḥrūm olmaz imdi Hākka yalvaran¹⁰³
Yalvarandur Hālīke toğrı varan

İsteme ḥalkdan sen [dahı] ḥāceti
Hāceti Hākḍur viren kıl tā'atı¹⁰⁴

115. Yā İlāhī ḥācetimüz budurur
Rızq-ı ḥasen Hākka eyü ḥuydurur¹⁰⁵

Şon nefesde kāmīl eyle dīnimüz
Nūr[uñ] ile kıl mūnevver cānımız¹⁰⁶

Hem Münker ü Nekir iḥsān cevāb¹⁰⁷
Virelüm biz kullara itme 'azb

118. Oқуyanı yazanı dinleyenı¹⁰⁸
Raḥmetiyle yarlığağın yā Ġānī

Tamām tamām tamām

Sonuç

Hâzâ Destân-ı Topal Pâdişâh'ın yeni tespit edilen nüshasını inceleme konusu edinen bu çalışma, Türk-İslâm edebiyatında dinî-didaktik mesnevi geleneğinin önemli örneklerinden birine yeni bir nüsha kazandırmaktadır. Ankara Millî Kütüphane'de 06 Mil Yz FB Cönk 164 numarada kayıtlı cönkte

¹⁰⁰ itdi yerine: yerine itdi

¹⁰¹ Atası anası cümle gördiler: Anası atası gördiler cümle

¹⁰² ağlayı: ağla // Hāk: Hākı

¹⁰³ olmaz imdi: kalmaz

¹⁰⁴ Hākḍur viren: Hākdan ayrılma

¹⁰⁵ Hākka eyü: eyü

¹⁰⁶ Nūr ile kıl mūnevver: Nūruñ ile nūrlu kıl

¹⁰⁷ iḥsān: āsān

¹⁰⁸ Bu beyit, Demircan'ın yayınladığı nüshalarda yoktur. Ancak bu beyit yerine Demircan'ın nüshalarında şu beyit yer almaktadır: Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilāt / Vir Muhammed Mustafā'ya salāvat

yer alan bu nüsha, gerek hacmi gerekse şekil özellikleri bakımından bugüne kadar bilinen diğer iki metinden farklılıklar taşımaktadır. Bu yönüyle *Hâzâ Destân-ı Topal Pâdişâh*'ın nüsha geleneğinin ortaya konulmasına ve metnin akademik açıdan değerlendirilmesine önemli katkılar sağlayacaktır. Cönkün 53a–57b varakları arasında yer alan ve toplam 118 beyitten oluşan bu nüsha, Demircan tarafından yayımlanan 127 beyitlik nüshaya göre daha kısadır. Bununla birlikte söz konusu farklılık, metnin eksik olduğu anlamına gelmemekte; aksine istinsah sürecinde müstensihinin bilinçli veya farkında olmadan gerçekleştirdiği müdahalelerin oluşturduğu varyantlaşmayı görünür hâle getirmektedir. Bazı beyitlerin metinden çıkarılması, yerlerinin değiştirilmesi veya yeniden tertip edilmesi, metnin sabit ve değişmez bir metin olmayıp sözlü kültür ortamında sürekli yeniden üretilen dinamik bir anlatı geleneğine bağlı olarak aktarıldığını gösterir. Bununla birlikte müellif nüshasının günümüze ulaşmamış olması, mevcut metnin gerçekten eksik olup olmadığını ya da eserin başlangıçta bu hacimde kaleme alınıp alınmadığını kesin biçimde belirlemeyi güçleştirmektedir. Nitekim Demircan tarafından tespit edilen iki nüshanın 65 ile 127 beyit arasında değişen hacimlere sahip olması da bu ihtimali destekler mahiyettedir.

Demircan'ın hazırladığı metinle gerçekleştirilen tenkitli karşılaştırma sonucunda bu nüshada bulunmayan on beş beyit mevcutken bu nüshada yer alıp da Demircan'ın yayımladığı nüshalarda bulunmayan beş beyit bulunmaktadır. Bu durum, metnin istinsah sürecinde çeşitli ekleme ve çıkarmalara uğradığını ya da farklı nüshalardan istinsah edildiğini düşündürmektedir. Metnin vezin özellikleri de bu değişim sürecini ortaya koyan önemli unsurlardan biridir. Eser genel itibarıyla fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün kalıbıyla kaleme alınmış olmakla birlikte, birçok beyitte imale, zihaf ve hece denge-sizliklerinden kaynaklanan aruz kusurlarına rastlanmaktadır. İlk bakışta bunlar vezinde bilinçli değişiklikler izlenimi verse de karşılaştırmalı incele-me, söz konusu bozulmaların büyük ölçüde istinsah sürecinde meydana geldiğini göstermektedir. Bu durum, dinî-didaktik mesnevilerde veznin es-tetik bir mükemmeliyet arayışından çok anlatının devamlılığını sağlayan işlevsel bir unsur olarak değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Aynı za-manda vezindeki aksaklıklar, müstensihinin metni çoğaltırken bazı kelimeleri uzatması, değiştirmesi veya kimi kelime ve ekleri yazmaması sonucunda ortaya çıkan müdahalelerin bir yansımasıdır.

Dil özellikleri bakımından nüsha, büyük ölçüde Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik unsurlarını muhafaza eder. Bununla birlikte bazı kelimelerde görülen ses ve şekil özellikleri, müstensihinin XIX. yüzyılın dil anlayışını da

metne yansıttığını ve bu nedenle metnin arkaik özelliklerinin kısmen aşındığını gösterir. Türkçe kökenli isim ve fiillerin yoğunlukta olduğu sade anlatım, halk diliyle uyumlu bir görünüm sergilerken; metnin dinî mahiyeti sebebiyle Arapça ve Farsça dinî terminolojiye de geniş ölçüde yer verilmiştir. Şahıs ekleri, zamir tercihleri ve fiil çekimlerindeki çeşitlilik ise metnin sözlü ve yazılı kültür arasında şekillenen yapısını açık biçimde yansıtır. Yeni bir nüshanın tespit edilerek ilim dünyasına kazandırılması, metnin dil ve vezin özelliklerinde meydana gelen değişimlerin, anlatıdaki motif farklılaşmalarının ve bölgesel söyleyiş unsurlarının karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmesine imkân sağlar. Bunun yanında istinsah sürecinde metnin hangi yönlerden değişime uğradığını göstermesi bakımından da bu nüsha dikkate değer bir kaynak niteliği taşır. Nitekim Demircan'ın oluşturduğu metinle yapılan karşılaştırmalar, birçok beyitte önemli farklılıkların bulunduğunu ve metnin müstensihlerin müdahaleleri sonucunda zaman içerisinde belirgin ölçüde değişime uğradığını ortaya koyar.

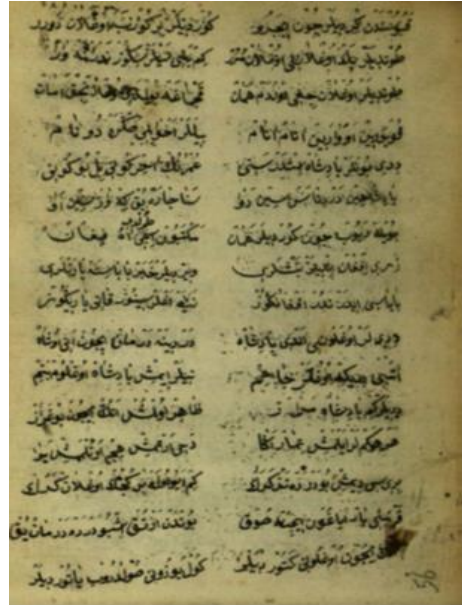
Bu nüshada bazı beyitlerde açıklayıcı ve tamamlayıcı mahiyette ilavelerin yapıldığı, eklemelerle mısra yapısının genişletildiği, bazı yerlerde ise ritim ve anlatım akışının kuvvetlendirildiği açıkça görülür. Bunun yanında aynı anlam alanına ait kelimeler arasında farklı tercihlere gidilmiş ve metnin kimi yerlerde daha açık ve anlaşılır bir dile kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu durum, müstensihin metni kopyalamakla yetinmediğini, yer yer onu yeniden düzenleyerek metne müdahalede bulunduğunu da ortaya koyar. Günümüze ulaşan nüsha sayısının oldukça sınırlı olması nedeniyle metinler arasındaki farklılıklar ilk bakışta olumsuz bir durum gibi değerlendirilebilir. Ancak bu çeşitlilik, dil ve edebiyat tarihi açısından önemli veriler sunar. Varyantlar üzerinden gerçekleştirilecek incelemeler, müelliflik meselesinin aydınlatılması, istinsah zincirinin takip edilmesi, metnin dolaşım sahasının belirlenmesi ve nüsha ailelerinin tespit edilmesi bakımından önemli katkılar sağlayacaktır. Bu bakımdan *Hâzâ Destân-ı Topal Pâdişâh*'ın yeni tespit edilen bu nüshası, metin neşri açısından önemli olduğu kadar Türk-İslâm edebiyatında sözlü ve yazılı aktarım mekanizmalarının işleyişini ve kültürel hafızanın oluşum süreçlerini anlamaya imkân vermesi bakımından da önemlidir.

Kaynakça

Argunşah, Mustafa (2002). *Kirdecî Ali Kesik Baş Destanı*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Aslan, Namık (2006). “Manzum Dinî Hikâyeler ve Kirdecî Ali’ye Ait Olduğu Söylenen İki Hikâye Metni (Güvercin ve Geyik Destanları)”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1): 189-207.
- Bozkurt, Kenan ve Türe, Zübeyir (2026). “Hz. Ali Cenk-Nâmeleri Geleneğinde Kesik Baş Destanı’nın Yeni Bir Nüshası”. *TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 14(44): 123-155.
- Çetin, İsmet (2025). *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*. AKM Yayınları.
- Demircan, Ahmet (2024). “Osmanpazarı Kaynaklı Bir Cönk ve Topal Pâdişâh Destanı”. 5. *Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi (21-24 Kasım Antalya)*. Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi Yayınları, 915-923.
- Düzenli, M. Bayram ve Şahap Bulak (2018), “Aruz Vezninin Türk Şiirine Tattibinde Başvurulan İmlâ/Telaffuz Tasarrufları ve Mahiyetleri”, *SUTAD*, 43: 145-171.
- Güngör, Okan Celal ve Bekar, Beytullah (2024). “Kesik Baş Destanı’nın Yeni Bir Nüshası Üzerine”. *Mavi Atlas*, 12(1): 51-72.
- İçli, Ahmet (2025). *Meddah Yusuf Dilinden Kız Destanı*. Çizgi Kitabevi.
- Kocatürk, Vasfi Mahir (2018). *Büyük Türk Edebiyat Tarihi*. İKÜ Yayınevi.
- Kuzubaş, Muhammet (2008). “Manzum Bir Destan Kitabı (Destân-ı Veysel Karânî, Vefât-ı Hz. Fâtıma, Vefât-ı Hz. brâhîm, Hikâyet-i Gügercin, Hikâyet-i Geyik)”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(2): 304-340.
- Ong, Walter J. (2024). *Sözlü ve Yazılı Kültür*. Metis Yayınları.
- Sadi-i Şirazî (2011). *Gülîstan*. Çev. Mehmet Kanar. Şule Yayınları.
- Taşkesenlioğlu, Lokman (2020). “Kesikbaş Destanı’nın Tespit Edilen Yeni Bir Nüshasına Dair Değerlendirmeler”. *USBİK 2023. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi (29-31 Ocak 2020. Kayseri)*, 362-373.

Ek

Ek 1. Hâzâ Destân-ı Topal Pâdişâh'ın yazma metni

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Katkı Oranı Beyanı: Bu makalenin giriş, gelişme ve sonuç kısımları ile tüm açıklama, yorum ve tenkitli metin kısmı birinci yazar tarafından yapılmıştır. Metnin el yazması olan Osmanlıca kısmı ikinci yazar tarafından okunmuştur. Bu kısım birinci yazar tarafından tekrardan okunarak gerekli düzeltmeler yapılmıştır.

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship, or publication of this article.*

Contribution Statement: *The introduction, body, and conclusion sections of this article, as well as all explanatory, commentary, and critical analysis, were written by the first author. The handwritten Ottoman Turkish portion of the text was read by the second author. This portion was then reread by the first author, and necessary corrections were made.*